

oružanih formacija. Takođe, daje se i kratak osvrt na političku pozadinu sukoba, odnosno na otepljenje Republike Slovenije i Republike Hrvatske od jugoslovenske države.

Najveći deo studije posvećen je ratu u Bosni i Hercegovini, formiranju i organizaciji VRS, što je obrađeno u drugom poglavlju. Pojedini delovi ovog poglavlja objavljeni su u knjizi dr Dimitrijevića pod naslovom *General Mladić i Vojska Republike Srpske iz 2019. godine* u izdanju Instituta za savremenu istoriju i Catena Mundi. Autor je za svaku ratnu godinu na prostoru bivše SR Bosne i Hercegovine izabrao po jedan karakterističan događaj. Za prvu ratnu godinu analizirana je najveća vojna akcija koju je sprovela VRS tokom rata, a to je operacija Koridor, što predstavlja deo teksta koji se zasniva i na studiji Novice Simića. Za sledeću godinu autor je analizirao operaciju Lukavac 93, a za 1994. obaranje pet aviona VRS od strane NATO-a. Posebna pažnja posvećena je operaciji zauzimanja Srebrenice i Žepe, događaja po kojima je poslednja ratna godina postala upečatljiva. Pohvalno je što se autor ne ograničava samo na vojni aspekt, već se posebno dotiče uloge medija u dešavanjima u periodu 1992–1995, stigmatizaciji Republike Srpske u zapadnim medijima i stvaranju podloge za vazдушnu intervenciju protiv VRS. Deo teksta o medijskoj pozadini je članak dr Dimitrijevića objavljen u časopisu *Istorija 20. veka* br. 2 za 1998. pod naslovom „Od medijskog stereotipa do vojne intervencije. Stvaranje negativnog stereotipa o Srbima u zapadnoj javnosti 1992–1995. kao uvod u vojnu intervenciju NATO“. Poseban značaj u knjizi upravo zauzima analiza dešavanja u Srebrenici i njenoj okolini jula 1995. godine, budući da je reč o kontroverznoj temi koja se danas u političke svrhe praktično koristi više nego bilo koja druga tema iz perioda devedesetih godina na Balkanu. Na kraju poglavlja autor je dao završni izveštaj SVK za vreme operacije Oluja 1995. godine, u kojem se govori o stanju i problemima SVK u toku vojne operacije koja je dovela do pada Republike Srpske Krajine. Ovaj dokument se, kako autor navodi, jedno vreme čuvao u Generalštabu Vojske Srbije.

Treće poglavlje posvećeno je Vojski Jugoslavije, promenama kroz koje je vojska prošla nakon raspada SFRJ i povlačenja dela vojnih jedinica i naoružanja iz otepljenih republika. Studija daje detaljan pregled organizacije VJ na prostoru Kosova, a dat je i kratak osvrt na promene u vojski koje su usledile nakon demonstracija 1968. i 1981. na prostoru južne pokrajine. Autor potom analizira događaje koji su prethodili bombardovanju SRJ,

odnosno slučaj Račak i neuspele pregovore u Rambujeu, posle čega prelazi na vazdušni sukob između NATO-a i Jugoslavije.

U poslednjem poglavlju govori se o ulozi i značaju vojske nakon petooktobarskih promena, što je ujedno period kada je dr Dimitrijević bio angažovan u ministarstvu odbrane, tako da je svakako „iz prve ruke“ bio upoznat sa dešavanjima o kojima piše u ovom delu studije. Autor govori i o veoma značajnom kadrovskom pitanju u vojsci i MUP-u nakon smene vlasti. Kao specifičan primer delovanja vojske na samom početku XXI veka i u novim političkim uslovima, razmatraju se sukobi na jugu Srbije 2001. i operacija izručenja Slobodana Miloševića Međunarodnom sudu u Hagu. Takođe, u okviru ovog poglavlja tekst napisan na engleskom jeziku pod naslovom „Slow way into partnership future“ prikazuje probleme sa kojima se VJ suočavala od kraja 2000. godine, kao što su reorganizacija i promene u njenom vrhu. U poslednjem delu studije data je analiza vojne organizacije u periodu do 2009. godine, kao i njeno preorijentisanje ka NATO standardu i vojnoj neutralnosti, uz osvrt na događaje koji su imali uticaj na spoljnopolitičku orijentaciju zemlje, poput jednostranog proglašenja kosovske nezavisnosti.

Studija dr Dimitrijevića jasno i koncizno daje pregled pojedinih procesa koji su obeležili jugoslovensku i srpsku vojnu istoriju na prelazu iz XX u XXI vek, organizaciju, unutrašnje probleme i političku poziciju vojske. Ova studija će nesumnjivo, u prvom redu, doprineti mlađim generacijama istoričara, odnosno studentima Filozofskog fakulteta u Beogradu gde se u poslednje vreme sve više pažnje posvećuje proučavanju događaja iz nacionalne istorije devedesetih godina. Mlađe generacije istoričara često ne pamtive ove događaje, nemaju potpuno jasne predstave o njima, pa je neophodno upoznati ih sa političkim procesima i ratnim dešavanjima u kojima je nestala jugoslovenska država.

Milan Milenković

ANTI-AXIS RESISTANCE IN SOUTHEASTERN EUROPE 1939–1945: FORMS AND VARIETIES, ed. John Paul Newman, Ljubinka Škodrić, and Rade Ristanović, Paderborn, Brill Schöningh, 2023, 377.

Kao trideset i drugi tom u uglednoj ediciji Balkan Studies Library izdavačke kuće Brill Schöningh, jedne od najvećih i najprestižnijih izdavača akademske literature, krajem prošle go-

dine je na engleskom jeziku objavljena kolektivna monografija posvećena oblicima otpora silama Osovina u jugoistočnoj Evropi tokom Drugog svetskog rata. Urednici monografije su Džon Pol Njumen, profesor savremene istorije Evrope na Univerzitetu Mejnut u Irskoj, te Ljubinka Škodrić i Rade Ristanović, viši naučni saradnici Instituta za savremenu istoriju u Beogradu. Autori priloga – ukupno dvadeset istaknutih stručnjaka za istoriju jugoistočne Evrope u 20. veku – većinom su istoričari i istoričarke mahom srednje generacije koji deluju u naučnim institucijama širom Evrope. Odatle je reč o zaista o transnacionalnom i panevropskom zborniku radova.

Upravo ova transnacionalna komponenta istaknuta je već u dva uvodna eseja. U prvom Mapiranje istorije otpora u Zapadnoj Evropi (str. 7–17), koji potpisuje Olivije Vivorka (Olivier Wiewiorka), profesor ugledne pariske Ekol Normal Superier, ukazano je na sličnosti i razlike između (relativno dobro proučenog) fenomena pokreta otpora u Zapadnoj Evropi i (znatno manje poznatih) njegovih pojavnih oblika u Istočnoj i Jugoistočnoj Evropi. Urednici zbornika, Džon Pol Njumen, Ljubinka Škodrić i Rade Ristanović postavili su fenomen otpora u Jugoistočnoj Evropi u široku istorijsku perspektivu (sagledavajući otpor kao pojavu „dugog trajanja“ koja seže od „revolucionarnog razdoblja“ početkom 19. veka, preko borbi za nacionalno oslobođenje i ujedinjenje zaključno sa epohom svetskih ratova u 20. stoleću), markirajući ključne činioce (geografija, demografija, društvo i ekonomija) koji su odredili osobenu fizionomiju i karakter ove društvene pojave u balkanskim društvima. Upravo ovako širok pristup smatramo da je naročito zahvalan kako bi se fenomen otpora tokom Drugog svetskog rata kontekstualizovao na što bolji način. Ukratko, na temelju ovog teksta potpuno je jasno da pokreti otpora u Drugom svetskom ratu nisu usamljene i samonikle pojave već da predstavljaju beočug u dugom lancu tradicionalnih oblika otpora koji su se, podstaknuti ekonomsko-socijalnim, nacionalno-političkim razlozima ili i jednim i drugima, javljali u balkanskim agrarnim društvima tokom moderne istorije. Na taj način omogućeno je dublje razumevanje pojedinih nacionalnih istorijskih iskustava otpora tokom godina Drugog svetskog rata koja su obrađena u narednim poglavljima i koja čine središnji deo ove monografije u kojoj su radovi grupisani u tri tematske celine.

Prva celina pod nazivom Uslovi i okolnosti oružanog otpora (str. 37–140) posvećena je širim međunarodnim uslovima pojave i razvoja pokreta otpora. Profesor Filozofskog fakulteta u Beogradu,

Aleksandar Životić, analizira odnos SSSR-a prema pokretu otpora u Jugoslaviji tokom 1941/42. godine, docent na Univerzitetu u Mariboru, Blaž Tokar, pak, razmatra politiku SAD-a prema suptarničkim pokretima otpora u Jugoslaviji, Nebojša Stambolija, naučni saradnik Instituta za savremenu istoriju, fokusira se na složene odnose između srpske državne straže i pokreta otpora u okupiranoj Srbiji, Dragan Cvetković, muzejski savetnik Muzeja žrtava genocida, analizira „nacionalnu komponentu u gubicima jugoslovenskih partizanskih jedinica na teritoriji NDH“ dok Milana Živanović, naučna saradnica Instituta za noviju istoriju Srbije, pažljivo raščlanjuje učešće ruskih emigranata u pokretu otpora na čitavoj jugoslovenskoj teritoriji.

Druga tematska celina pod nazivom Pokreti otpora (141–262) posvećena je pojedinim opštijim pitanjima pokreta otpora na prostoru Jugoistočne Evrope i razmerama masovne odmazde koju su okupacione vlasti sprovodile. Za razliku od prve tematske celinu u kojoj su autori usredsređeni na prostor Jugoslavije, ovde je perspektiva šira. Tako osim pokreta otpora na jugoslovenskim teritorijama čije različite dimenzije analiziraju u svojim radovima Gaj Trifković, profesor Univerziteta u Sarajevu, Aleksandar Simonovski, naučni savetnik Instituta za nacionalnu istoriju u Skoplju te Damijan Guštin, nekadašnji direktor Instituta za novije zgodovino u Ljubljani, pojedini autori usredsređeni su na širi prostor Jugoistočne Evrope. U tom smislu, naročito pažnju zaslužuju radovi posvećeni pokretima otpora u okupiranoj Grčkoj, Albaniji i Bugarskoj čiji su autori priznati stručnjaci Stratos Dordanas, docent na Aristotelovom univerzitetu u Solunu, Marenglen Kasmi, saradnik Albanske akademije nauka, te Bojan Zekov, saradnik Škole nacionalne odbrane Rakovski u Sofiji.

Konačno, treća i ujedno poslednja tematska celina ove kolektivne monografije donosi radove posvećene važnom fenomenu nenaoružanog otpora koji je, uz pojedine izuzetke, najvećim delom izmicao pažnji istoričara usredsređenih na „herojske oblike otpora“ dok je svakodnevnim otpor koji je pružalo stanovništvo na okupiranim područjima bio umnogome zanemaren. Istina, razlozi tome su i u samoj prirodi ovog otpora koji je često samo posredno dokumentovan u izvorima i puno teže „uhvatljiv“. Odatle se pred istoričara postavlja zahtevan zadatak da ovom sveprisutnom i slabo uočljivom vidu otpora pristupe na zadovoljavajući način. Upravo zbog toga, čini se da su radovi koji nastoje da analiziraju i konceptualizuju ovaj problem predstavljaju možda i najveći iskorak u dosadašnjem proučavanju raz-

ličiti pasivnih oblika otpora. Konkretno, reč je o radovima koji problematizuju nedovoljno poznate pojave iz istorije Drugog svetskog rata poput spasavanja Jevreja njihovim krijumčarenjem preko mađarsko-rumunske granice, odnosno, otpora koji su nacističkim vlastima u Rumuniji pružali pripadnici različitih protestantskih denominacija. Reč je o radovima koje potpisuju Barnabaš Balint, doktorand na Univerzitetu Oksford, te Čemima Ploskariju, predavač na Dablinskom Univerzitetu u Irskoj. Iskustvima i praksama svakodnevnog otpora u okupiranoj Srbiji, odnosno u NDH, posvećeni su radovi Nataše Milićević, naučne saradnice Instituta za noviju istoriju Srbije, odnosno Rorija Jeomansa, međunarodno priznatog stručnjaka za istoriju ustaškog pokreta i NDH. Konačno, svojevrsni rezime čitave monografije, pod nazivom Otpor u Jugoistočnoj Evropi – veličina, obim i ulozi daje u svome radu Vladimir Petrović, naučni savetnik Instituta za savremenu istoriju. Sumirajući glavne rezultate priloga okupljenih u monografiji, Petrović je ukazao na dve činjenice, koje smatramo naročito značajnima: prvo, monografija je zasnovana na proučavanju izvora i literature na jezicima Jugoistočne Evrope koji su, prvenstveno zbog jezičke barijere, nepristupačni, pa samim tim i nepoznati istraživačima Drugog svetskog rata u Zapadnoj Evropi i, drugo, upravo stoga, objavljivanje ove monografije predstavlja neophodnu pretpostavku za buduće još sofisticiranije komparativno-istorijske analize.

Zaključujući pogled na monografiju koju smo nastojali da predstavimo, smatramo da je važno istaći još i sledeće. Pre svega, reč je o delu koje predstavlja kolektivan napor istoričara i istoričarki koji deluju unutar različitih naučnih sredina i pripadaju različitim historiografskim tradicijama. Međutim, uprkos uočljivim razlikama u pristupu, rezultat je jasan, koherentan i međusobno komplementaran niz pojedinačnih studija koje gotovo u potpunosti bacaju novo svetlo na različite, u starijoj literaturi većinom zanemarene ili čak i nepoznate pojave i procese iz domena pokreta otpora na prostorima Jugoistočne Evrope tokom Drugog svetskog rata. Ako bi se ovoj monografiji eventualno i mogla naći pokoja mana ona bi se, po našem mišljenju, ticala pomalo neopreznog korišćenja pojma totalitarizam, kao što to čini, na primer, Blaž Tokar. No, u celini, ovo je zaista marginalna primedba budući da su urednici uspeali da postignu koherentnost priloga zastupljenih u monografiji. Zahvaljujući tome nju odlikuje snažan problemski pristup i tematska ali i teorijsko-metodološka inovativnost. Ovo prvenstveno imajući u vidu da je gotovo svaki problem

zastupljen na stranicama monografije analiziran u sklopu šireg ne samo političkog, već i društvenog, ekonomskog ali i intelektualnog konteksta. Naposletku, treba svakako reći još i to da objavljivanje ove monografije ima prvorazredni značaj ne samo za sve istraživače istorije Jugoistočne Evrope u 20. veku već, po svoj prilici, još i više za glavni tok istraživanja savremene evropske istorije u kojoj je istorija Jugoistočne Evrope, tradicionalno, svedena na dodatak „velikoj pripovesti“ usredsređenoj na Zapadnu Evropu. Na taj način popunjena je značajna historiografska belina i rezultati istoriografija Jugoistočne Evrope na najbolji način su ugrađeni u korpus specijalističkih znanja o istoriji Drugog svetskog rata. U tom smislu monografija o kojoj je reč predstavlja primer koji svakako valja slediti u budućnosti.

Na samom kraju, osećamo potrebu da uputimo iskrene čestitke izvršnim urednicima i autorima ove monografije na uloženom trudu budući da rezultat predstavlja *par excellence* vrhunsko ostvarenje savremene historiografije. Naime, ovo kolektivno ostvarenje predstavlja najbolju moguću potvrdu „izvrsnosti“ srpske istoriografije i njenog uključivanja u „međunarodne tokove nauke“ na kojima posve nekritički insistira Ministarstvo nauke prethodne dve decenije. Dakle, nema dileme – u srpskoj historiografiji i, humanistici uopšte, postoje i izvršni pojedinci i izvršne naučne ustanove, a ova publikacija to samo potvrđuje na najbolji mogući način.

Mihael Antolović

Amir Obhodaš, GLAVA ZA ZUB: TALIJANSKO-ČETNIČKA SURADNJA U NDH, Zagreb, Hrvatski državni arhiv, 2023, 284.

U hrvatskoj historiografskoj javnosti, Amir Obhodaš (Brežice, 1969) je prepoznat po nekoliko kapitalnih dela koja se bave Drugim svetskim ratom na jugoslovenskom prostoru, tačnije prostoru Nezavisne države Hrvatske (NDH), ali i na istočnom frontu – u Sovjetskom Savezu. Njegove monografije o hrvatskim oružanim snagama na Istočnom frontu u toku Drugog svetskog rata, bez sumnje su najiscrpnije i najtačnije studije o ovoj temi. Kao arhivski radnik i zamenik direktora Hrvatskog državnog arhiva, on je dao značajan doprinos u revitalizaciji fotografskog fonda te ustanove, vezanog za Drugi svetski rat i učinio mnoge fotografsane scene iz rata dostupnim široj javnosti, kroz niz publikacija, u kojim je bio autor ili koautor.

Pred nama je nova historiografska studija kolege Obhodaša, pod gornjim naslovom i temom o